

IMAGINEA PERSONALITĂȚII LUI ADALBERT CSERNI CONFIGURATĂ ÎN DISCURSURILE COMEMORATIVE ALE UNOR CONTEMPORANI AI SĂII (1916-1917)

Adalbert Cserni trecea în neființă în 16 aprilie 1916, la Alba Iulia, cu o săptămână înainte de Paștile catolice, în Duminica Floriilor¹, anul acesta, când Duminica Floriilor ortodoxe a căzut, printr-o coincidență oarecum stranie, considerăm noi², tot în 16 aprilie, ziua morții savantului, împlinindu-se exact 90 de ani de la dispariția sa fizică.

Iată, ca o introducere a studiului de față, fragmente mai ample din textul explicativ al catalogului de expoziție realizat în 2006, la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, prin care se sintetiza modul în care ne raportăm, actualmente, la moștenirea spirituală pe care Cserni ne-a lăsat-o: “Prin intermediul pieselor documentare expuse dorim să evidențiem *tranșe* din realitatea trecută în cadrul căreia merituosul savant Adalbert Cserni, persoană dotată și cu o sensibilitate artistică deosebită, s-a mișcat și a trăit. Piese catalogate reînvie, implicit și explicit, universul spiritual complex al personalității lui Adalbert Cserni, îndeosebi preocupările sale sistematice de pionierat pentru istoria veche și arheologia romană de la Apulum sau pentru studierea faunei și florei din zona fostului comitat Alba Inferioară, împreună cu valențele literare sau artistice ale creativității naturale, firești, dar remarcabile, cu care a fost înzestrat, pe care însă a știut să și-o perfecționeze și ordoneze permanent printr-o autodisciplină și o hărnicie ieșite din comun”³. Textul continua cu următoarele referiri, mai detaliate, la exponatele botanice etalate: “*Planșele de ierbar* expuse reînvie

¹ În privința biografiei și activității sale științifice vezi, pe lângă bibliografia maghiară, și: Borza 1936; Moga, Mârza 1990-1993; Catalog 2003.

² Decodăm în situația respectivă o anume coincidență, pentru că realmente în cadrul instituției s-a resimțit, mai mult ca altă dată, necesitatea comemorării lui Adalbert Cserni, printr-un interesant simpozion și o microexpoziție incluzând piese documentare diverse, inclusiv fotografii și negative de fotografii de epocă, aflate în preajma celui comemorat pe parcursul vieții sale. Tentativele românești de comemorare a personalității lui Adalbert Cserni nu au nimic în comun cu vreun oportunism intelectual sau politic, ci țin de probitatea profesională a actualilor angajați ai muzeului din Alba Iulia, care resimt necesitatea raportării obiective, sincere, la realizările *celuilalt*, ale confratelui în profesiune, indiferent de vremea în care a trăit, naționalitatea sa, sau de limba în care și-a comunicat rezultatele la care a ajuns prin cercetările sale. Întotdeauna a fost cultivată, în cadrul instituției, o simpatie deosebită pentru figura ilustrului înaintaș într-ale profesiei, fotografia sa fiind expusă la loc de cinste în expoziția permanentă a muzeului, atrăgându-se în mod curent atenția vizitatorilor asupra expresivității aparte a chipului său, inclusiv asupra ochilor învăluiți de o profundă și inconfundabilă tristețe, semn al profunzimii spirituale.

³ Catalog 2006, p. 1.

modul în care un întreg secol, anume secolul al XIX-lea, s-a raportat la ambientul natural al societății umane, cinșind încă natura cu evlavie, cu venerație profundă, ca pe o creație a divinității, fiind evident faptul că doar în cadrul originar al naturii neperversitate omul își putea găsi și afirma propria sa identitate, de proveniență divină și ea. Era ultima zvâcnire a omului natural față de cadrul său firesc de existență, agresat tot mai mult, începând chiar din vremea respectivă, de către societatea industrială de tip nou, agresiune care în vremurile noastre evoluează înspre o denaturare tot mai accentuată. Cserni căutătorul de plante și realizatorul de ierbar sau de exmplare de vietăți animale, doctorul în științele naturii, profesorul model al savantului naturalist Alexandru Borza, rămâne pentru noi, ca și elevul său, un model de puritate existențială, în slujba unui ideal, care merită a fi reactivat tinerei generații, în sensul reprețuirii naturii și readucerii sale înspre standardele sale originare de existență, acolo unde se poate stăvili elanul poluant și distructiv al omului contemporan”. Nu au fost omise nici documentele propriu-zise legate de activitatea înaintașului nostru întru muzeologie, spicuindu-se expozate reprezentative: “*Piese documentare* incluse în expoziție relevă capacitatea ieșită din comun a savantului de a se autoinstrui, prin studiu individual, câteva dintre caietele sale cu diverse însemnări păstrate relevând modul cum a devenit istoric, arheolog, epigrafist, numismat, heraldist etc. Este pilduitor felul în care Cserni a știut să facă diferite călătorii de studiu pe anumite trasee europene și în care a învățat, *desenând* obiectele cu valoare istorică examinate și făcându-și diferite *însemnări* în legătură cu ele. Prin desen își fixa mai bine tipologia diferitelor piese care îl interesau, în memorie. Putem presupune că el însuși a desenat, cu mare exactitate științifică și talent deosebit, două planșe din ierbarul său, cu intenția desigur de a-și ilustra viitoarea ediție a lucrării referitoare la flora din împrejurimi, pe care însă nu a mai ajuns să o finalizeze, pentru că și-a dedicat, spre sfârșitul vieții, aproape toată energia, salvării întru memoria colectivă a impresionantelor vestigii romane de la Apulum. Foarte importante pentru arheologii actuali sunt desigur cele 38 de caiete de desen păstrate, inedite încă, în care Adalbert Cserni a schițat pe viu, desene legate de descoperirile sale arheologice succesive, sau originalele hărților sale, ilustrând aceleași cercetări, care au fost publicate de altfel de către autor în studiile secvențiale din *Anuarele locale ale Societății de istorie și arheologie*”. În același context s-au subliniat și alte valențe ale preocupărilor științifice și artistice ale savantului: “Adalbert Cserni a fost și un artist fotograf de excepție, fotografiile sale, realizate în contextul efectuării diferitelor săpături arheologice, constituindu-se în adevărate *fotografii documente vizuale*, de mare interes pentru cercetarea arheologică actuală și reinterpretarea sistematică, întregitoare, care, la un moment dat, va fi cu siguranță aplicată tuturor descoperirilor romane amintite, în vederea constituirii unei imagini de ansamblu asupra vestigiilor respective. Fotografiile lui Cserni

spun mult și despre mediul său de viață sau al contemporanilor săi, precum și despre trecutul orașului Alba Iulia cu monumentele sale. În colecțiile muzeului se păstrează și câteva dintre negativele fotografice ale lui Cserni, piese desigur de o valoare inestimabilă”⁴.

Totodată, s-a realizat și o primă listă a lucrărilor, în principal de istorie, ale lui Cserni, tipărite în timpul vieții sale, ca o contribuție la bibliografia completă a operelor sale, dar au fost folosite doar titlurile existente în fondul bibliotecii documentare a muzeului, lista noastră putând fi completată ulterior. Ne-au preocupat de asemenea cărțile din fondul vechi al bibliotecii, care i-au aparținut, așa cum reiese din ex libris-uri și pe care le-a lăsat prin donație pentru uzul public. S-a relevat de asemenea faptul că savantul a fost realmente un *homo europaeus*, întreținând o susținută corepondență cu mari savanți ai vremii, fie ei botaniști⁵ sau istorici, romaniști în special, etalându-se în microexpoziția comemorativă din acest an și două scrisori ale sale adresate lui François Cumont, publicate nu de mult de către Radu Ciobanu⁶.

Dar să ne întoarcem în timp, în vremea contemporană lui Adalbert Cserni și să rederulăm modul în care cei din preajma sa se raportau, în anii 1916-1917, la personalitatea savantului.

Un emoționant necrolog, redactat în 18 aprilie 1916 de către Zlamál Ágoston, apărea în numărul 18 din 29 aprilie același an al hebdomadurului albaiulian *Közművelődés*⁷.

La începutul necrologului se specifica faptul că Cserni era la vremea respectivă “profesor de liceu pensionar” și “vicepreședintele Societății literare romano-catolice din Ardeal”⁸. Introducerea plastică, patriotică, pe care Zlamál a conceput-o pentru discursul său, se raporta, pentru a sensibiliza profund, în cadrul realității contingente, sensibilitățile celor constituiți într-o “îndoliată adunare”, în mod inevitabil, parcă, la vremurile tensionate, de război, pe care cu toții le traversau, relevând îngrijorarea generală, pe fondul căreia moartea lui Adalbert Cserni a survenit: “Trăim vremuri grele și triste ... De aproape doi ani suflul morții pustiitoare atacă și scutură, zi de zi, copacul viguros al națiunii, de pe care cad în mod alarmant crenguțele, mugurii și florile, iar noi ne putem întreba cu îngrijorare, împreună cu poetul: *Oare va avea pomul, pe care nu sunt flori, fructe ?*”⁹. Nota de patriotism introductivă a discursului se consolida și prin

⁴ Catalog 2006, p. 2.

⁵ Au fost etalate diverse etichete din *Ierbarul* lui Cserni, care atestă legăturile sale cu numeroși botaniști ai vremii, de la nume celebre la simpli dascăli de țară, întreținând un schimb susținut de corespondență, inclusiv un schimb permanent de exemplare de plante presate.

⁶ Ciobanu 1994, p. 247-250.

⁷ Zlamál 1916, p. 1-2.

⁸ Zlamál 1916, p. 1. Menționăm că traducerea discursului a fost realizată de doamna Ecaterina Albu, căreia îi mulțumim pentru colaborare.

⁹ Zlamál 1916, p. 1.

afirmarea convingerii că Austro-Ungaria era implicată în marele conflict din motive întemeiate, înălțătoare, respectiv “pentru apărarea patriei și a civilizației omenirii”¹⁰. Dar dincolo de gândurile îmbărbătătoare, pline de patriotism, se strecura o profundă îngrijorare pentru destinul împărăției, semn al unei lucidități deosebite, pe care probabil și Adalbert Cserni o va fi avut: “Toate gândurile, simțămintele noastre sunt legate de evenimentele sângeroase ale luptei gigantice, al cărei rezultat final va decide nu numai soarta țării noastre, ci a întregii Europe”. În contextul general tragic al războiului, cu nenumăratele sale victime, Zlamál Ágoston mobiliza auditoriul pentru a vărsa, într-o stare de calm indus prin mobilizarea voinței, o lacrimă pe sicriul unui trucidat cultural: “... să vărsăm o lacrimă dureroasă pe sicriul acelora care, cu strădania întregii lor vieți, cu entuziasmul lor, cu toată munca lor s-au ostenit să slujească cultura omenirii și tezaurul acesteia să-l îmbogățească puțin, dar cu ceva valoros. Acestor lucrători culturali le-a aparținut și Dr. Cserni Béla”. Se observă că, de la început, autorul discursului îl înalță pe Cserni în sferele universalității, evocându-i meșteșugit totodată modestia caracterială. Abilitatea creatorului de discurs public care a fost Zlamál este de asemenea sesizabilă, chiar de la începutul textului, relevându-i în mod indirect atât gradul superior de instrucție, cât și gusturile culturale, înclinate înspre literatură, chiar înspre poezie. Întreg discursul său este construit pe imagini metaforice, deosebit de plastice, care vor fi avut, cu siguranță, un efect direct în sufletele ascultătorilor săi, emoționându-i și înălțându-i. Dramatizând, într-o manieră temperată, autorul trece la evocarea directă, plină de sinceră admirație, a celui dispărut: “Și dacă eu acum, lângă mormântul deschis, arunc o privire asupra carierei parcurse de colegul nostru Cserni, Doamne, ce tablou ideal, sublim, mi se înfățișează!”. Evocarea celui trecut în neființă se realizează îndeosebi în planul imaginativului vizual, retrospectiv-sintetic, ca într-o invocatie șamanică a spiritelor, dincolo de încărcătura religioasă a tabloului înfățișat auditorului, care îi va fi urmărit evocarea cu reală participare sufletească: “Îl văd pe simplul *Schulmeister* neamț, învățătorul obscur, care în urma unei inspirații a Sfântului Augustin își deschide aripile, până acum nebănuite, și zboară în cercuri mărețe, sigur, tot mai sus în atmosfera științei!”. Transpus într-un prezent de mare efect al retrăirii sintetice, plastice și colective a existenței lui Cserni, la care se consideră martor omniprezent, Zlamál își derulează viziunea într-o manieră complexă, cinematografică: “Nu se sperie de multele obstacole, nu se teme de hăul ce se deschide sub el, umple acest hău cu voința lui de fier și sânguința lui; învață, face experiențe, lucrează – cum spune poetul latin, *cu mână de zi și de*

¹⁰ Zlamál 1916, p. 1. La fel va fi cugetat și Adalbert Cserni? Îl va fi îngrozit carnagiul răboiului, va fi fost pacifist sau patriot, sau și una și alta, în înțelesul pe care Zlamál îl dădea ideii de atașament față de participarea împărăției la conflagrație? Va fi avut opinii personale, sensibil diferite de cele ale lui Zlamál, care, și ele, erau destul de temperate în fond, nelăsând să se întrevadă un spirit belicos prin excelență?

noapte (sic!) – și tot mai departe este dus de puterea ambiției sale nobile; nu cunoaște imposibilul: este convins că *labor omnia vincit*, munca învinge orice ! Drum lung și amețitor de la școala de țară până la gradul cel mai înalt al Universității și Cserni a făcut acest drum ! Acest drum a fost glorificarea muncii !”. Este, observăm un elogiu direct adus muncii din domeniul culturii, care constituie o cale aspră de dobândire a nobleții, dar sigură, autorul discursului, probabil el însuși de obârșie relativ modestă, oricum nu tot atât de modestă ca descendența lui Cserni, ținând să releve îndreptățita ascensiune în societate a modestului învățător, care a fost la începuturi cel evocat. Se invoca, cum observăm, chiar *puterea ambiției care înobilează*, respectiv *puterea tăriei de caracter și a consecvenței, cea a fixării unui scop înălțător în viață și a urmării tenace a atingerii sale*. Ca atare, este evident că realizatorul discursului sugera auditoriului, fără să le denumească propriu-zis, trăsăturile puternice de caracter ale lui Cserni, într-o manieră de mare efect artistic, lăsându-i pe ascultători să le bănuiască doar, evitând să le devalorizeze prin simpla lor enumerare prozaică. În acest moment al discursului său, Zlamál procedează ca un adevărat poet, *care lucrează cu efectele spuselor sale, cu ceea ce sugerează*, reușind să nu cadă într-un verbalism prozaic prin care potențialul evocator indus ascultătorilor s-ar fi descărcat într-o manieră care ar fi periclitat starea înălțătoare dobândită. Este elogiul succint, sintetic, în continuare, savantul Cserni ajuns la maturitate, prin intermediul unei pilde biblice, din nou cu dibăcie modelată pe măsura discursului, în ansamblul său, punându-se accent și pe înzestrarea naturală cu care Creatorul l-a învrednicit, fără de care munca sa ar fi fost cu siguranță zadarnică: “Știința lui Cserni nu a constat din comori moarte. El nu și-a ascuns talentul primit de la Dumnezeu și știința lui dobândită prin muncă – ca slujitorul nevrednic din Evanghelie – în năframă, ci și-a gospodărit cu folos comorile lui spirituale și până la sfârșitul vieții le-a întrebuițat pe mesele de schimb ale științei”¹¹. Prin intermediul pildei respective se sublinia, din nou inspirat, nivelul înalt al cunoașterii la care a ajuns savantul, deținând adevărate comori spirituale, precum și activismul său inepuizabil, manifestat până la sfârșitul vieții, ceea ce a contribuit la augmentarea substanțială a nobleții pe care și-o dobândise, cu sprijinul divinității și prin strădania proprie.

Secvența prin care era evocată activitatea profesorală a lui Cserni este din nou modelată compozițional, pentru a se încadra convenabil în ansamblul discursului. Pentru Zlamál este foarte clar faptul că Cserni a fost un “maestru”, cu reală chemare pentru științele naturii, capabil să “ridice vălul de pe fenomenele și misterele admirabile ale Marelui Univers, care întrec orice închipuire și te uimesc”. El putea să le prezinte învățăceilor săi “când cu un microscop, printr-o vietate mărunță, sau prin culoarea unei flori, sau prin dezvoltarea miraculoasă a

¹¹ Zlamál 1916, p. 1-2.

bobului de grâu etc.”, ceea ce evidențiază maniera nu lipsită de poezie și delicatețe, plină de originalitate și dăruire în care profesorul Cserni a știut să le împărtășească elevilor săi materia sa de bază, științele naturii. Relevându-le învățăcelilor săi dumnezeirea naturii, Cserni a fost, în optica lui Zlamál, un prețuitor al detaliilor, al făpturilor minuscule, pe care nu le-a putut ignora, modelându-și cariera de dascăl după profunda maximă: *natura in minibus rebus maxima*. Contemplându-i îndelungată activitate de dascăl, confratele de cin conchidea, în maniera sa vizionară înspre trecut: “... în fața mea stă idealul pedagogului adevărat și al profesorului care educă și învață”, spusele sale având cu siguranță profund ecou în sufletele foștilor elevi ai lui Cserni, care vor fi participat la funeralii sau vor fi citit doar cuvintele lui Zlamál, rostite la înmormântare și publicate prin intermediul revistei *Közművelődés*.

Activitatea de redactor de studii științifice și cea literară a lui Cserni au fost și ele pe cât de prodigioase, pe atât de valoroase. Din nou succint, pentru a nu-și plictisi auditoriul, autorul amintit relatează: “... aproape toarnă articolele științifice, cărțile valoroase, care poartă numele lui pretutindeni și îl fac cunoscut și de către forurile științifice”, conchizând, în privința activității sale editoriale: “... iată idealul savantului scriitor, care dobândește recunoaștere și prestigiu nu numai sieși, ci și gimnaziului și orașului său”.

Elogiul suprem pe care Zlamál i-l aduce este cel al lui Cserni-arheologul, arheologia fiind pentru cel dintâi un domeniu de vârf al activităților culturale, chiar spirituale omenești: “Și ce să spun despre Cserni ca arheolog?! Marele public, care de obicei privește fără să priceapă, nu poate și nu vrea să pătrundă în adâncul lucrurilor, bănuiește numai că cercetările care largesc cu rezultate valoroase, nepieritoare, știința omenească, întâmpină mari greutăți și necesită un volum enorm de muncă spirituală extenuantă. Nu este de ajuns pentru aceasta instinctul simplu al cercetării și al stăruinței, nu, acest instinct trebuie să se transforme în pasiune enormă, care stimulează, întinde, ridică la pătrat puterile spirituale. Și Cserni era pătruns de asemenea pasiune ...”. Pentru autorul necrologului, munca lui Cserni în domeniul arheologiei capătă valențe aproape supranaturale: “Este la limita miracolului munca lui în acest domeniu, ca și rezultatele dense la care a ajuns”. Desigur, produsul cel mai important al muncii sale de arheolog era muzeul orașului, pe care l-a întemeiat, în interiorul căruia “fiecare piatră, fiecare firicel de praf vestește erudiția și munca lui Cserni”. Meritul lui incontestabil a fost acela de a fi descoperit vechiul Apulum roman și de a-l fi făcut cunoscut lumii savante europene. Zlamál nu uită să le amintească localnicilor Albei modul în care au înțeles unii să nu sprijine efortul recuperator al urmelor antichităților romane de la Apulum și chiar să-l submineze, cauzându-i lui Cserni mari suferințe morale: “Deși cu câtă neînțelegere, zâmbete răutăcioase a trebuit să se confrunte, care ca niște înțepături de ace i-au rănit sufletul sensibil”. Recunoștința pentru tot ceea ce a înfăptuit, în special pe tărâmul arheologiei, nu putea să-i vină lui

Cserni decât pe tărâmul celălalt, prin răsplata lui Dumnezeu, lui rămânându-i pe lumea aceasta doar “conștiința muncii cinstite”, ceea ce constituia un beneficiu individual rezervat doar celor aleși, cu siguranță. După trecerea fugitivă în revistă a vieții familiale a lui Cserni, autorul necrologului îi prevedea celui trecut în lumea de dincolo un fel de viață după moarte aici, pe pământ, respectiv o continuare a existenței sale în memoria colectivă viitoare, ceea ce, se observă, se adevărește încă. Această persistență în amintirea urmașilor își avea originea în reflectarea mării energii acumulate în opera sa, concluzionându-se: “Aceste reflecții din viața postumă sunt proba și măsura mărimii meritelor adevărate”¹². Discursul se încheia astfel într-un spirit previzionar, prin care recunoașterea valorii muncii lui Adalbert Cserni se amplasa și mai energic în universalitate, prin relevarea inevitabilei sale durabilități și permanente.

În același an, 1916, îi închina lui Adalbert Cserni un medalion biografic comemorativ, tot sub forma unui necrolog, Kárpiss János, în paginile *Anuarului Liceului romano-catolic din Alba Iulia*¹³. Tonul evocării este, în mod evident altul decât cel al lui Zlamál, nu mai rece, dar mai obiectiv, mai lipsit de artificii literare, deosebit de bine puse în operă în cazul discursului analizat anterior: “S-a încheiat o viață exemplară, o viață dedicată cercetării științifice și educării tinerei generații. Viața culturală și științifică a înregistrat o mare pierdere”¹⁴. Biografia pe care i-o schițează este una reținută, în manieră clasică se poate spune, în tonul unei evidente sobrietăți științifice. Numele complet al savantului era *Cserni Béla Miksa József*, al tatălui *Cserni János*, iar al mamei, dinainte de căsătorie, *Metzger Karolina*¹⁵. Tatăl a fost furier al regimentului I românesc de graniță, se ocupa deci cu aprovizionarea și gestionarea proviziilor. După cum se știe, Cserni s-a născut în 12 aprilie 1842, la Sibiu. Copil postum, cum a fost, l-a avut ca tutore pe nașul său Biró Albert, contabil al domeniilor statului, pentru ca mai apoi să ajungă la orfelinatul *Theresianum* din Sibiu. Un moment de nouă răscruce în existența sa a survenit la 16 ani, când a încercat să se înroleze, dar până la urmă a ajuns elev al liceului pedagogic romano-catolic, din cadrul orfelinatului amintit. În 28 iunie 1861 primea diploma de învățător pentru școlile elementare cu limba de predare germană. Episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Ludovic Haynald, îl angaja, cu începere din 6 decembrie 1861, ca învățător la gimnaziul pedagogic din Alba Iulia, la recomandarea directorului institutului *Theresianum* din Sibiu, Ludvig János, cu obligația, pe care și-o asumase, de-a

¹² Zlamál 1916, p. 2. Autorul adăuga: “Opera lui Cserni Béla o să treacă strălucit și de această probă, deoarece va trăi nu numai în amintirea pioasă a prietenilor și a elevilor săi, ci și în generații îndepărtate, care în pilda sa și în rezultatele muncii sale științifice vor găsi învățăminte, entuziasm și plăcere”.

¹³ Kárpiss 1916, p. 8-20. Mulțumim pentru tălmăcirea textului doamnei Viorica Șipoș.

¹⁴ Kárpiss 1916, p. 8.

¹⁵ Kárpiss 1916, p. 9.

învăța cât mai bine limba maghiară, pe care, este evident că, la ora respectivă, nu o cunoștea prea bine. La Alba Iulia a terminat clasele următoare (IV-VIII) ale gimnaziului, pentru ca abia în 26 iulie 1870, la 28 de ani, să-și dea examenul de capacitate. Biografia pe care Kárpiss i-o creiona cu remarcabilă exactitate, după o riguroasă documentare, continua în aceeași manieră plină de grijă pentru detaliile semnificative din existența lui Adalbert Cserni. Astfel, se prezenta în continuare uimitoarea ascensiune profesională a celui dispărut, relevându-se detalii despre cele mai semnificative momente ale ascensiunii sale, inclusiv rolul pe care anumite personalități influente din mediul romano-catolic albaulian l-au avut în stimularea pozitivă a existenței sale. Astfel, în 14 octombrie 1871 devenea profesor suplinitor de științele naturii și matematică la gimnaziul romano-catolic din Alba Iulia, grație grijii manifestate pentru el de către episcopul Fogarasy Mihály, cu un salariu de 580 florini, plus 100 de florini pentru chirie, cu obligația de a-și susține examenul de profesor deplin și desigur de titularizare. Cu siguranță că Adalbert Cserni promitea mult, sub aspect intelectual, de vreme ce o serie întreagă de suținători ai săi au crezut, rând pe rând, în capacitatea sa de perfecționare și înălțare profesională. În 14 iulie 1875 susținea examenul solicitat de către episcop, la Cluj, devenind profesor de științele naturii și matematică, cu diplomă, ceea ce îi aducea și un spor de 100 florini la salariu, amănunt pe care Kárpiss nu uita să-l consemneze. Neobosit își continuă studiile de specializare, dobândind în 16 iunie 1876 specializarea principală în botanică, pentru care manifestase o reală pasiune încă de prin 1864, iar cea secundară în științele naturii și matematică, pentru ca în 3 aprilie 1877 să devină profesor titular, putem zice, cu un salariu de 800 florini, plus 100 de florini pentru chirie, moment din care, încheindu-și pregătirea profesorală individuală, Cserni se dedică plener activității didactice și de cercetare. Lecțiile sale erau îndeosebi practice: “a căutat să-i familiarizeze pe elevii săi cu cercetarea la fața locului și de aceea organiza multe excursii de studii”. Cunoștințele despre flora, fauna și evoluția geologică a locurilor cercetate erau dobândite prin cercetare practică pe teren. În 1890-1891 a instituționalizat oarecum practica excursiilor pe teren, în cadrul natural, creând *Iffú Vándoregyesület (Organizația Tinerilor Excursioniști)*. Ceea ce afirma Kárpiss în continuare despre activitatea respectivă a lui Cserni este deosebit de important, pentru că pune în lumină capacitățile incredibile de abordare sistemică și sistematică a unei activități deosebit de dificile și migăloase, cea de repertoriere a florei din zona Albei Iulia și din împrejurimi: “Întreaga activitate a fost pusă pe o bază științifică, organizată și planificată”. Respectând rigorile aceleiași maniere de creionare științifică a biografiei profesionale a lui Cserni, Kárpiss realizează o listă a principalelor lucrări științifice tipărite sau prezentate doar sub forma unor comunicări, din domeniul geologiei, botanicii, zoologiei, astrologiei. Una dintre preocupările constante ale lui Adalbert Cserni a fost aceea de a realiza *ierbare* și *insectare*. A

deprins mai greu limba maghiară, germana fiind limba pe care o cunoștea la perfecție, dar a ajuns să se autodepășească. A publicat în 1873 un manual de limba germană pentru școlile pedagogice inferioare¹⁶. În 20 aprilie 1882, la 40 de ani, își susținea doctoratul la Universitatea din Cluj, cu o dizertație intitulată *Idei despre schimbările suprafeței Pământului*, dând examene din mineralogie, geologie, zoologie și botanică. Creațiile sale literare au fost și ele numeroase, talentul său literar manifestându-se de timpuriu, încă din 1868, scriind la început în limba germană. Din jurul anului 1880 s-a orientat spre cercetarea arheologică, ceea ce îi va copleși preocupările, din ce în ce mai mult, pe parcursul a 36 de ani. A fost unul dintre promotorii înființării *Societății de istorie, arheologie și științele naturii a comitatului Alba de Jos* în 1887, moment pe care Kárpiss nu uita să-l insereze în biografia științifică pe care i-o închina lui Cserni în chiar anul morții sale. Ca un bun cunoscător și martor direct al manifestărilor publice ale arheologului Cserni, Kárpiss trece în revistă atât lucrările sale tipărite, cât și prelegerile publice pe teme de arheologie, inclusiv cele rostite în interiorul cazinei militare din cetate. Îi relevă colaborarea la *Corpus Inscriptionum Latinarum* și la *Archaeologiai értesítő (Comunicări arheologice)*, sau piesele arheologice mai deosebite scoase la iveală în urma săpăturilor arheologice, concluzionând că una dintre cele mai importante lucrări ale sale era *Istoria comitatului Alba inferioară în epoca romană*, lansată în 1901, în care sunt sintetizate datele privitoare la toate săpăturile arheologice pe care le-a efectuat până atunci și interpretate rezultatele lor. Neomițând nimic din ceea ce a fost important în existența lui Cserni, Kárpiss amintea și funcțiile publice pe care le-a îndeplinit, în mod cu totul uimitor, savantul, pentru că ne întrebăm cum și-a putut drămuia timpul între atâtea activități, respectiv cele de arhivar al comunității germane din Alba Iulia, președinte al Societății imobiliare, secretar suplinitor al monetăriei din Alba Iulia, în anii 1869-1873, expert comercial, notar-expert la Judecătoria din Alba Iulia, membru al consiliului sau colegiului orășenesc și al celui al comitatului. A predat de asemenea și la școala de arte și meserii din Alba Iulia, între anii 1885-1896. Neobositul Cserni nu și-a încheiat niciodată setea de instruire, în 1899 absolvind un curs de arheologie, îmbinând ideea de educație sistematică și permanentă, pe care și-a aplicat-o și sieși, cu autodidacticismul. A fost specializat și în organizarea de muzee și biblioteci, fiind întemeietor și al bibliotecii muzeului din Alba Iulia, confracții recunoscându-i meritele și fiind invitat să ia parte la inventarierea și organizarea muzeelor din Zómbor, Nyiregyháza, Aranyarót și Nagyvárad (Oradea). A fost sărbătorit în mod deosebit de comunitatea profesorilor și elevilor, de fapt de întregul oraș, la împlinirea a 30 de ani de activitate profesorală, iar în 14 noiembrie 1901 a fost premiat, salariul său ridicându-se la 200 de coroane. A fost pensionat la cerere,

¹⁶ Kárpiss 1916, p. 9-12; manualul a apărut la Budapesta.

în 1903, cu onoruri și recunoașterea publică a întregii sale activități științifice și didactice, stabilindu-i-se o pensie de 3640 coroane. A mai predat în cursul anului școlar 1903-1904, pentru că nu i s-a găsit un înlocuitor, imediat după pensionare și mai apoi s-a dedicat cu totul preocupărilor sale științifice. Autorul necrologului analizat releva și un detaliu foarte semnificativ din ultimii ani ai vieții lui Cserni, respectiv faptul că, după izbucnirea primului război mondial, “evenimentele de pe front și sănătatea șubredă” i-au periclitat mult existența. În concluzie, Kárpiss afirma că Cserni a fost “un om între oameni”¹⁷, a cărui amintire merita să fie veșnică.

În anul imediat următor morții lui Adalbert Cserni, 1917, apărea în *Anuarul Societății de istorie și arheologie* a comitatului Alba Inferioară un text comemorativ, dezvoltat pe osatura vechiului discurs funebru rostit de Zlamál în 1916, prezentat anterior și datorat aceluiași autor¹⁸. În maniera sa literară, deosebit de plastică, autorul textului respectiv își prefața excursul propriu-zis cu o cugetare apropo de utilitatea redactării discursurilor comemorative, afirmând că ele “nu se pregătesc numai în cinstea acelor pe care-i comemorăm, ci totodată formează învățăminte pentru posteritate, completând cunoștințele despre istoria și întâmplările noastre, din care putem trage învățăminte”, ceea ce observăm că era și este încă perfect adevărat, motivul respectiv determinându-ne și pe noi să abordăm subiectul dezvoltat în cuprinsul studiului de față. Din start, Zlamál dorește să se refere în mod special la activitatea de arheolog a lui Cserni, dezvoltând cu deosebire acest aspect, creionat doar în discursul-necrolog din 1916. Arsenalul său expresiv este din nou elevat și capabil să transpună auditoriul într-o sferă a valorilor imuabile: “Dacă în vechiul Egipt era considerată drept sfântă ocupația acelor care se ocupau cu îmbălsămarea cadavrelor, ungându-le cu fel de fel de uleiuri și învelindu-le în pânzeturi încercând să le ferească de descompunerea totală, cu atât este mai nobilă îndeletnicirea noastră, care, cunoscând creierul care a gândit odată cu noi, inima care a simțit cu a noastră și pe omul care a trăit împreună cu noi, încercăm a-l învia în întregul său, pentru câteva minute, și a-l preda așa cum a fost posterității istorice”. Vorbitorul reușea să-i reînvie contemporanului său imaginea reală, în doar câteva cuvinte, printr-o trăire personală deosebită: “Priviți-l pe dr. Cserni Béla, figură a zilelor abia trecute, parcă ar mai umbla printre noi, parcă i-am vedea fața veselă, parcă i-am asculta rapoartele pedante de custode de muzeu, despre săpăturile efectuate până în cele mai mici amănunte, parcă am simți căldura inimii sale și parcă am urmări întregul mers al gândirii sale. Și totuși numai amintirea lui este cea care ne înconjoară”. Autorul dă acum mai multe detalii despre biografia propriu-zisă a lui Cserni, inserând și concise comentarii proprii: “Din fragedă copilărie a

¹⁷ Kárpiss 1916, p. 12-20.

¹⁸ Zlamál 1917, p. 5-15. Noi beneficiem de o traducere în limba română a textului respectiv, datorată probabil lui Enea Zefleanu și păstrată în arhiva bibliotecii muzeului din Alba Iulia, ceea ce ne ușurează evaluarea conținutului de idei al lucrării amintite.

trecut prin școala cruntă a vieții, din care școală au ieșit cele mai de seamă figuri și puteri de muncă ale umanității”. Relevă apoi, pe fondul unui citat din Tacitus, în același ton emoționant, faptul că Adalbert Cserni a viețuit în orașul nostru timp de 55 de ani, perioadă în care a desfășurat o impresionantă activitate. Nu insistă asupra datelor biografice ale celui comemorat, pentru că înaintea sa o făcuse cu meșteșug științific Kárpiss. Rememorează totuși unele etape ale carierei profesionale ale lui Cserni, reînviindu-i figura de dascăl: “A fost un profesor conștiincios, punctual, sânguincios și rob al datoriei, care a corespuns întru totul îndatoririlor care-i incumbau și după cea mai bună pricepere a lui a îndeplinit ceea ce i se cerea. Obiectele pe care le preda – științele naturii – erau tratate cu dragoste și cu idealism, lucru care îi contamina și pe discipolii săi”. Releva și el deosebita înclinare a lui Cserni înspre aplicațiile practice ale disciplinelor pe care le preda elevilor: “... adeseori își aduna elevii și pleca cu ei în mijlocul naturii, unde, cu multă sânguință, colecționau rocile, frumoasa și bogata floră, precum și fauna împrejurimilor Albei Iulia. Dezvolta în fața lor formația geologică a regiunii și-i orienta pe bolta cerească. Cu un cuvânt, din punctul de vedere al naturii înconjurătoare, le făcea cunoștință cu regiunea noastră”. Știa, după același autor, să îmbine utilul cu plăcutul. Zlamál evalua din nou, cu alte accentuări, activitatea literară a lui Cserni, în cadrul căreia includea și scrierile științifice, inclusiv cele de pe “tărâmul istoriei naturale, geologiei și astronomiei”, nelipsind din palmaresul său literar nici micile narațiuni, nuvelele sau chiar “disertațiunile istorice”, termen prin care autorul respectiv desemna, se poate crede, atât lucrările istorice propriu-zise, cât și creațiile cvasi-istorice, gen *O vizită la Apulum*, lucrare apărută în 3 volume, tipărite în anii 1892-1894. Ea reprezenta o tentativă mixtă de roman istoric și de studiu însuflețit al vieții cotidiene din vechea așezare romană pe care, ca un veritabil artist al condeiului, cum a fost Cserni, a încercat să o reînvie pentru contemporanii săi, în special pentru tineret. Tot pe tărâm literar Zlamál amintea faptul că Adalbert Cserni a fost și coredactor al revistei hebdomadare *Közművelődés*, publicație oficială a *Societății literare romano-catolice ardelenice*, chiar de la întemeierea sa, travaliul său de redactor, timp de 15 ani, fiind real și nu doar unul decorativ, în calitatea respectivă. A colaborat de asemenea la o serie de ziare din Brașov, Sibiu, Sighișoara și Arad, publicând texte atât în limba maghiară cât și în limba germană. Și conchidea evocatorul lui Cserni: “după atâta muncă și atâta consum de energie, dacă îi mai rămânea o fărâma de timp liber, activa pe terenul binelui public”. A susținut toate societățile umanitare, culturale sau de caritate, moral și material, fiind valabilă și pentru el maxima lui Petöfi: “*toți savanții sunt săraci*”. Punctul forte al întregii sale vieți și activități profesionale a fost, în optica lui Zlamál, și nu numai a sa, cum s-a mai văzut anterior, arheologia. Pentru a-l așeza pe Cserni exact acolo unde merită, ca arheolog, autorul comemorării îl cita pe Ortway Tivádár care, într-un discurs academic de elogiare a lui Iosif Hampel, afirma următoarele: “pe

acea pe care au dorit să-i favorizeze zeii, i-au merit studiului arheologiei”. Parafraza respectivă i se părea perfect aplicabilă și lui Adalbert Cserni. După un lung excurs istoric, încărcat din nou de patriotism, despre bogăția în vestigii a zonei în care a activat și Cserni, Zlamál afirma: “Și Cserni pe acest tărâm a avut cele mai mari succese, aici a dobândit adevărații lauri”. După un alt excurs amplu referitor la istoria, amplasamentul, rolul strategic, administrativ, economic și militar al Apulumului, în care își fac ecou, condensate, toate descoperirile lui Cserni, același autor releva factorii destructivi ai valoroaselor vestigii istorice de la Apulum, timpul istoric și oamenii: “Părăsirea nimicitoare și-a imprimat pecetea ei și asupra acestui oraș roman înfloritor și, ceea ce – eventual – a cruțat dintele vremii, a nimicuit – sau în cazul cel mai bun – și-a însușit pentru el, omul”. Este momentul de grație al comemorării, în care Zlamál consideră necesar să illustreze vandalismul imposibil de oprit săvârșit la Alba Iulia împotriva vestigiilor istorice, prin intermediul cuvintelor lui Cserni însuși: “de secole scot oamenii din pământ obiecte de mare valoare, care pentru știință ar fi de neprețuit. Cu regret trebuie să amintesc că din fundațiile orașului în ruină, mâini barbare scot materialul de construcție ce se poate folosi și fără a fi studiat, sau cel puțin a i se da atenția cuvenită. Ici, colea, câte un om de știință, sau câte un diletant, s-a ocupat întâmplător cu studierea materialului scos la lumină – de multe ori urmărind și scopuri materiale – întâmplându-se foarte rar ca din studiile lui să fi rămas ceva pentru marele public. Obiectele dezgropate au fost duse la Viena sau în altă parte, din rămășițele vechiului Apulum rămânând tot mai puțin în localitate. Această situație a existat și în anii 60-70 ai secolului trecut”. Iată marea magie pe care Zlamál o săvârșește cu discursul său, de la un moment al evocării sale nu mai vorbește el adunării, ci cel comemorat însuși, trăgând în continuare semnalul de alarmă atât de actual și pentru vremurile noastre, în proporție însemnată. Cserni reînviat vorbește acum adunării, rememorându-și mentorii și momentele dramatice ale vieții sale de arheolog: “Eruditul meu profesor Finály Henrik și Torma Károly – ambii reputați arheologi – prin anul 1872 au făcut prima călătorie arheologică mai însemnată prin Ardeal, din însărcinarea *Muzeului ardelean*. Au cercetat castelul de la Hunedoara și pe ambii i-a decepționat tabloul trist care li s-a înfățișat. Au cercetat băile romane de la Călan, locul castrului roman de la Sântă-Mărie-de-Piatră și la Zlaști au căutat pietre cu inscripții și de acolo au venit la Alba Iulia, unde – după înseși vorbele lui Finály – scandalizați au văzut că la Alba Iulia arendașii vând cu stânjenuț pietrele romane scoase la suprafață. Acest vandalism l-a șocat cu atât mai mult, deoarece prin săpături sistematice s-ar fi putut reconstitui aici un adevărat mic Pompei”. După lungul citat, maestrul comemorării sublinia următoarea idee: “Acest plan savant, adică mai mult un blând deziderat al lui Finály, a încercat Cserni să-l înfăptuiască”. *Societatea de istorie, arheologie și științele naturii a comitatului Alba Inferioară* a fost întemeiată tocmai pentru atingerea dezideratului

prefigurată încă de pe la 1872, înfăptuitorul ei fiind, din 1886, Reiner Zsigmond, dar “mintea, sufletul și spiritul rector al acestei idei a fost Cserni”. El a propus să fie colecționate într-un muzeu, pe care să-l poată vizita oricine, vestigiile antice reperabile la suprafața solului și să se facă săpături sistematice în zona ruinelor de clădiri “care se găseau pe locul cetății” și atunci, în mod natural, membrii asociației l-au însărcinat pe Cserni cu executarea săpăturilor respective. Din acest moment, Zlamál începe să nareze, ca un bun martor al evenimentelor respective, îmbinând reînvierea lui Cserni, prin rememorarea propriilor sale cuvinte, cu reînsuflețirea lui cinematografică, așa cum relatarea celui dintâi reușea pe deplin să o inducă auditorilor săi: “Și Cserni s-a și așezat la muncă. La început trebuia el însuși să învețe și încă foarte mult. Noua îndeletnicire, pe care și-a asumat-o, nu avea nimic comun cu munca lui dinainte. Și astăzi din capul lui Zeus nu mai sar ateniieni complet echipați și înarmați. Și Cserni a învățat, după cum el însuși scrie, a studiat săpăturile făcute din 1748 până în ziua de astăzi la Pompei. A studiat la fața locului la Aquincum (Buda Veche) și rezultatele săpăturilor făcute în fostul oraș roman Carnuntum din apropierea Vienei”. Care era rodul muncii de arheolog a lui Cserni ? Întrebarea și răspunsul retoric pe care tot Zlamál și-l dădea constituiau o modalitate prin care artizanul comemorării din 1917 căuta să-și scoată auditoriul dintr-o eventuală stare de plictis, dar cu siguranță, nimeni nu s-a plictisit pe parcursul densei și inspiratei evocări: “Ce-a făcut și ce-a produs Cserni cu munca lui neobosită și cu conștiinciozitatea lui arhicunoscută, știm cu toții, deoarece le vedem. A scos la lumina zilei părți principale din vechiul Apulum, a scăpat de la nimicire relicve de mare preț și le-a făcut cunoscute în literatura de specialitate, a stabilit științific fondarea și dezvoltarea Apulumului”. Zlamál nu obosea, ca de altfel nici auditoriul său, să resintetizeze concepția despre vechiul Apulum roman configurată în urma cercetărilor lui Cserni: “După el, în primul rând, a fost ridicat castrul militar, pe dealul cetății, adică pe extremul punct spre răsărit al platoului, care se întinde de la lanțul de dealuri al Mamutului, cu aproximație pe locul de azi al Cetății. Canabaele unde s-au așezat veteranii și negustorii nu puteau fi decât în apropierea castrului, deoarece de acolo își cumpărau soldații mărunțișurile și alimentele. Aici mergeau legionarii la băutură. Aici aveau ofițerii și subofițerii locul de petrecere. Acest loc era la apus de castrul militar, pe platoul dintre dealurile viilor, acolo unde, înainte de 1711, era suburbia numită Borgho, înainte de a fi fost orașul pe locul de astăzi. Și ceea ce e mai verosimil, canabaele au fost sub cetate, pe locul unde este astăzi piața centrală și unde este cartierul Maieri, până pe la Fântâna Regală, deoarece pe aceste locuri se află cele mai multe urme romane. Canabaele din timpurile mai târzii, după ce s-au dezvoltat în municipiu, au cuprins aproape întregul teritoriu al orașului de astăzi, trăgându-se spre Micești. Dacă părerea lui Cserni se menține [se poate crede că] s-a întins de la orașul de astăzi spre sud, spre Partoș, până la malul Mureșului și dincolo, până la

partea nord-estică a comunei Oarda de Jos”. Pentru ca nimeni să nu se îndoiască de crezul lui Cserni, autorul amintit adăuga: “Și ca să nu fie cineva tentat să creadă că cele susținute sunt ipoteze goale și artificiale, Cserni și în privința aceasta a fost pedant; el numai după lungi studieri și minuțioase măsurări își spune părerea, pe care pe urmă o menținea cu strășnicie”. Amintește apoi despre faptul că Adalbert Cserni credea că în zona dintre Alba Iulia și Micești a existat un amfiteatru roman, idee pe care ulterior însă a abandonat-o, deși se pare că găsisse, la vreo 350 de metri nord-est de moara de sus a episcopiei, o ridicătură de teren de formă circulară, cu un perimetru de 270 metri și o rază a cercului de 46 metri, în interiorul căreia se afla un spațiu plan. Zlamál pomenește apoi în fugă renumele european al lui Cserni. Cu publicul iubitor de arheologie se întreținea cordial, dar nu-i plăcea să piardă prea mult timp cu vizitatorii. A popularizat descoperirile de la Apulum pe oriunde se ducea, dar în mod special, îndeosebi la Alba Iulia. În 1896, a participat la sărbătorirea mileniumului maghiar, din 28 iunie, cu o comunicare intitulată *Jubileul (sic !) de 1000 de ani al Romei în Apulum*, al cărei conținut Zlamál ținea să îl reîmprospăteze pe scurt auditoriului. Același autor a comemorat activitatea de arheolog a lui Cserni de după 1903, relevându-i alcătuirea sufletească idealistă. În final era elogiât muzeul din Alba Iulia, ca o realizare majoră a arheologului, și nu numai a sa, ci și a specialistului în științele naturii care a fost Cserni¹⁹.

Observăm așadar, spre finalul studiului nostru, cât de dense au fost comemorările de care Adalbert Cserni a avut parte în anii 1916-1917 și cât de utile sunt ele pentru înțelegerea actuală a vieții și activității celui de care se leagă atât primele cercetări de arheologie sistematică la Alba Iulia, cât și spectaculoase strădani de cunoaștere a mediului natural din zona orașului sau chiar a comitatului Alba Inferioară.

DOINA DREGHICIU, GABRIELA MIRCEA

**ADALBERT CSERNI IN COMMEMORATIVE CONTEMPORARY SPEECHES
(1916-1917)**

ABSTRACT

This study is aimed at portraying Adalbert Cserni with the help of two commemorative speeches held by two of his peers, Prof. Zlamál Ágoston and Prof. Kárpiss János, in 1916 and 1917. The two remembered Cserni extremely well and their speeches are excellent testimonies of their colleague's personality. Written in different styles, the two speeches immortalize Cserni, referring especially to his well-known modesty. Cserni's vast knowledge and cultural tastes are

¹⁹ Zlamál 1917, p. 5-13.

also touched upon. Zlamál's speech was quite dramatic and full of metaphors, while Kárpiss' was more objective and scientific. Both speakers praised Cserni's cultural achievements, "*the ennobling power of ambition, the strength of character, his consistency, his high aim in life*".

The 2006 commemoration of Adalbert Cserni at the Alba Iulia Museum expresses the desire of museum employees to honor their forerunner, regardless of the time he lived in, his nationality or the language of his works. He is contemporary to us, immortal through his achievements.

Abrevieri bibliografice

- Zlamál 1917 - Zlamál Ágoston, "Emlékbeszéd Dr. Cserni Béláról", în *Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület tizennyolcadik évkönyve*, Gyulafehérvár 1917, p. 5-15.
- Borza 1936 - Alexandru Borza, *Amintiri despre arheologul A. Cserni și săpăturile de la Apulum*, Cluj 1936.
- Catalog 2003 - Catalogul expoziției *Ierbarul lui Adalbert Cserni (1864-1909)*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia 2003.
- Catalog 2006 - *Adalbert Cserni (1841-1916). 90 de ani de la trecerea în neființă. Catalog de microexpoziție*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia 2006.
- Ciobanu 1994 - Radu Ciobanu, "Din corespondența lui Adalbert Cserni: Franz Cumont", în *Apulum*, XXXI, 1994, p 247-250.
- Kárpiss 1916 - Kárpiss János, "Cserni Béla dr. 1842-1916", în *Az erdélyi rom. kath. Státus gyulafehérvári főgimnáziumának értesítője az 1915-1916. tanévről*, Gyulafehérvár 1916, p. 8-20.
- Moga, Márza 1990-1993 - Valer Moga, Eva Márza, "Muzeul Unirii din Alba Iulia. I. Tradiții muzeografice", în *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993.
- Zlamál 1916 - Zlamál Ágoston, "Dr. Cserni Béla. +1916 ápril 16", în *Közművelődés. Politikai, társadalmi és szépirodalmi katholicus hetilap*, 1916, XXXIX, nr. 18 din 29 aprilie.